

Karel B. Müller: Češi, občanská společnost a evropské výzvy

Praha–Kroměříž, Triton 2016. 294 s.

Kdesi na okraji Prahy je pomník vzniku Československa připomínající dnes ze všeho nejvíc skládku. Tento neradostný obrázek v nás vyvolává pocit, že Češi nejen nějak nezvládají péči o veřejný prostor, ale ani neví co s vlastní státností. Jejich vztah k demokracii je rozporuplný, k evropské integraci snad ještě více. Autor knihy, politolog střední generace, se občanskou společností a evropskou integrací zabývá celoživotně a předkládaná práce, která svým názvem odkazuje na jeho první knihu *Češi a občanská společnost* (Praha, Sociologické nakladatelství 2002), tvoří jakési shrnutí jeho poznání.

Knihy je tematicky členěná. První kapitola je esejí sdělující způsobem přístupným laické veřejnosti autorovy základní poznatky o fungování občanské společnosti a jejích limitech v současném Česku. Druhá kapitola konceptualizuje autorovo pojetí občanské společnosti a představuje interpretační rámec jeho další analýzy. Autor vychází z funkcionalistického pojetí tohoto problému a hovoří o čtyřech základních funkcích občanské společnosti vůči státu (ochranné, legitimizační, integrační a participační). Vedle nich působí ale i čtyři komplementární trendy vyplývající ze současného selhávání občanské společnosti: nárůst politické pasivity, růst a zneužívání politické moci, krize legitimacy a společenská atomizace či anomie. Dále existují rizika, která oslabují liberální demokracii i občanskou společnost: Stát může být příliš slabý, může jej paralyzovat přílišná participace občanů, občanskou společnost může oslabovat nekritická důvěra vůči státu a přílišná sociální soudržnost. Autor doporučuje na tato rizika reagovat cestou posilování veřejné kontroly, důvěry, participace a sociálního kapitálu. Jak přiznává na konci kapitoly, není v jeho silách nabídnout nějaký seznam odpovědí na otázku, jak nastavit vztah mezi občanskou společností a demokratickým státem. Nabízí spíše seznam otázek a interpretačních možností pro další analýzy.

Jako historik se budu věnovat nejvíce třetí kapitole. Autor v úvodu konstatuje, že je založena na sekundárních zdrojích a studiu dobových časopisů z konce 19. století. Těžiště kapitoly leží pochopitelně v 19. století, které můžeme označit za zlatý věk české občanské společnosti. Tematicky se autor zaměřuje zejména na česko-německé soupeření. Kapitoulou vyprávěný příběh české občanské společnosti je především příběhem nacionalisticky orientovaných středních měšťských vrstev. Pro úplnost obrázku se možná autor mohl více dotknout i dalších občanských aktivit, např. dělnických a katolických spolků, nebo počátků českého feminismu.

Základním autorovým východiskem je v této kapitole představa nerovnoměrně rozvinuté české společnosti v 19. století ve srovnání se společnostmi na západ od nás. Autor zmiňuje slabost českého kapitálu, nízkou prestiž podnikatelů, oblibu

státní služby, neochotu jednat podle pravidel trhu, ale raději využívat nacionalistické heslo „svůj k svému“. Autor sdílí přesvědčení, že se v tomto nastavení české společnosti skrýval odvrát od občanské společnosti během 20. století. Teze o české kultuře, „kde je vskutku hluboce zakořeněný předsudek vůči tržní ekonomice“ (s. 259),² nicméně považuji částečně za klišé a sebelegitimizační mechanismus neoliberálů 90. let, kterým se stavěli do pozice téměř disidentů heroicky usilujících o přivedení Čechů na cestu trhu. Nemáme žádné důkazy o tom, že by v 19. století Češi měli rádi trh méně než ostatní středoevropské národy. Asi by neškodil komparativní přístup: Teze o nedůvěře ke kapitálu a spoléhání se na stát existuje i v případě dalších zemí středovýchodní Evropy a Balkánu 19. století. Možná by nám pomohl pohled do Skandinávie, která je skutečnou *success story* 20. století, a stálo by za to položit si otázku, nakolik k jejímu úspěchu přispěla i zdejší občanská společnost. Neúplně rozvinutou občanskou společností se podle autora vyznačovala i meziválečná republika. Zejména šlo o otázku přílišné moci politických stran. Autor zastává názor, že v takovémto zřízení byly ostatní složky demokracie hrubě podceňovány, se stát s dominancí několika stran se po roce 1945 snadno stal státem s dominancí strany jedné (s. 259). I v tomto případě by bylo zajímavé postupovat komparativně: Mimořádná role politických stran existovala i v dalších evropských demokraciích, a přesto se zde dokázal po druhé světové válce zrodit pluralitní systém s relativně vyváženými jednotlivými složkami. Nebyly to přece jenom spíše vnější síly, které rozhodly o zániku české meziválečné demokracie, než její deficity?

Líčení příběhu občanské společnosti v letech 1945–1989 bylo patrně nejobtížnějším úkolem. Na rozdíl od 19. století neměl autor dosud k dispozici práce historiků. Právě dnes jsme však svědky vzniku mnoha jejích studií k této tematice, takže v této části bude kapitola patrně nejrychleji zastarávat. Zatímco v recenzované knize přetrvává pojetí rozbití občanské společnosti a nastolení „občanského bezvědomí“ (s. 260), případně existence jejích zárodků v rámci disentu, po roce 2010, zejména v souvislosti s publikací Pullmannova *Konce experimentu*,³ se začíná prosazovat také pohled opačný, který zdůrazňuje relativně širokou škálu občanského jednání aktérů ve státním socialismu.

Na rozdíl autora nevidím příčiny současné krize legitimacy české demokracie primárně v dědictví minulosti, ale především ve vnějších silách, které na Česko působí. Občanskou důvěru oslaboval nepochybně stát špicující občany, ale k oslabování dochází i působením tržního média. Český stát má relativně málo prostředků na zajímavé projekty nebo na budování sociálního státu, který je předpokladem občanské společnosti. Populace bojující se existenční nejistotou je pochopitelně méně ochotná se občansky angažovat. Výrazná je v naší současné společnos-

2 Všechny stránkové odkazy v závorkách se vztahují k recenzované publikaci.

3 Pullmann, M., *Konce experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha, Scriptorium 2011. 240 s.

ti i tendence ke korupčnímu jednání, což vede ke snižování důvěry v demokracii. V souvislosti s těmito úvahami se stále nabízí otázka vztahu ekonomického rozvoje a občanské společnosti, kterou autor bohužel ponechává stranou: Je občanská společnost jeho odvozeninou, nebo předpokladem, nebo obojím?

Čtvrtá a pátá kapitola jsou jakýmsi úvodem do problematiky důvěry, institucí, modernity a identity. O každém z těchto témat by šla publikovat samostatná kniha, a není tedy divu, že danou problematiku pojímá autor poměrně všeobecně. Diskuse těchto termínů, které se objevují i v poslední kapitole knihy, je nicméně zajímavá a nosná. Svůj odraz nachází i v těch pasážích knihy, které jsou věnovány evropské integraci a občanské společnosti. Cestu mezi Skyllou nacionalismu a Charybdou evropského rozpouštění identity se zde autor pokouší najít pomocí konceptu *aktivní hranice*. Aktivní hranici při tom ztotožňuje se sebekritikou, vyváženým postojem k vlastnímu národu, ochotou začleňovat druhé, zatímco pasivní hranici spojuje s vytvářením stereotypů, frustrací a etnocentrismem. Snad mohl poněkud více vysvětlit, v čem jeho přístup představuje inovaci vůči tradičním liberálně humanistickým hodnotám: toleranci, empatii, ochotě spolupracovat s druhými, integrovat je apod.

V závěru knihy autor smutně konstatuje, že Dahrendorfových šedesát let svobodného vývoje potřebných k zapuštění občanské společnosti ve středovýchodní Evropě byla ještě optimistická představa. Sice se nekonala latinoamerikanizace postsocialistické Evropy, kterou strašila radikální levice počátkem 90. let, na druhou stranu se ale představa liberálů o rychlém nastolení poměrů známých z Rakouska či Spolkové republiky Německo ukázala rovněž nerealistickou. Postkomunistická střední Evropa měla velký potenciál občanského nadšení, který byl z různých důvodů promarněn. Autor se domnívá, že nyní „potřebujeme liberální a demokratickou Evropu, abychom neměli oligarchické Česko“ (s. 254).⁴ Jeho představu, že europeizace stojící na posilování Evropské unie jednoznačně posiluje demokratické a občanskou společnost, ovšem ne zcela sdílím. Způsob fungování Evropské unie dle mého názoru bohužel někdy posiluje u jejích obyvatel spíše to, co nedávno zemřelý Zygmunt Bauman nazýval tekutým hněvem.

Přes všechny uvedené výhrady nicméně za jednoznačně pozitivní a přínosný považuji fakt, že Karel B. Müller si je vědom krizových jevů české současnosti, které se snaží poctivě ze svého stanoviska analyzovat. Pokud by používal komparativní a ekonomizující přístup, patrně by byla jeho kniha ještě zajímavější. To však nic nemění na skutečnosti, že i v současné podobě poskytuje recenzovaná publikace bohatou látku k zamyšlení.

Stanislav Holubec

4 Bylo by však možná vhodné klást si spíše otázku, zda to není někdy i politika samotné Evropské unie, která přispívá k delegitimizaci domácí politiky u svých chudších členů, a tedy i jejich oligarchizaci. Tímto směrem jdou např. úvahy Ilony Švihlíkové v její poslední knize *Jak jsme se stali kolonií* (Praha, Rybka Publishers 2015. 232 s.).